

Den sexuella handlingen och upplevelsen av sexualiteten

Bo Larsson

Vi har utan tvivel fått en allt större sexuell frihet under senare år. Men det finns all anledning att vetenskapsteoretiskt strikt skilja på sexualiteten som yttre beteende och sexualiteten som inre upplevelse. Ett heterosexuellt samlag kan mycket väl genomföras och leda till orgasm, utan att det därför kan betraktas som sexuellt tillfredsställande — tex genom att man använder vissa tekniska knep som utestänger upplevelsen av den aktuella situationen eller genom att man fantiserar om något annat eller någon annan. Detta är snarare en imitation av "äkte" sexualitet, en pseudosexualitet som inte är en inifrån kommande handling där hela personen är med, såväl kroppsligt som själsligt. Det skriver Bo Larsson, läkare och psykoanalytiker, i denna artikel som ger vetenskapsteoretiska aspekter på sexualiteten. Vår frigjordhet är en myt, menar han, eftersom den bara är ett uttryck för ett yttre, kroppsligt, beteende.

Den sexuella friheten ökar

Under senare år har en avsevärd liberalisering av rättspraxis i förhållande till sexuellt beteende och till yttrande- och tryckfrihet i sexuella frågor ägt rum. Denna liberalisering har nu också tagit sig uttryck i lagstiftningen, framför allt i den liberalare abort- och familjerättslagstifningen. Många hälsar denna liberalisering välkommen, andra ställer sig tvivlande till dess värde och åter andra menar att den är ett uttryck för vår tids moraliska förfall. De flesta som yttrar sig offentligt accepterar dock den liberalare lagstiftningen

som något i och för sig gott men tar avstånd från vad de menar vara etiskt förkastliga avarter av sexuell frigörelse, nämligen framför allt den allt grövre pronografin och den allt öppnare prostitutionen. Man brukar då ofta se dessa "avarter" som mer eller mindre ofrånkomliga följder av en liberalare sexuallagstiftning, vilken utifrån snöda ekonomiska intressen missbrukas av cyniska och moraliskt lågt stående personer. Detta synsätt har på senare tid allt mer ersatts av argumentet att pornografin skulle vara en exploatering av kvinnan som sexualobjekt, vilket nu har blivit den kanske mest gångbara motiveringen för en förkastelsedom över de sexuella "avarterna".

I debatten om pornografin och prostitutionen (eller sexklubbarna) liksom i debatten som föregått och följt efter abortutredningen kan vi se att striden om människans rätt till sexuell frihet fortsätter att rasa, om än med andra argument än de som var gångbara under den viktorsianska eran. De flesta av oss torde dock vara överens om att den sexuella friheten faktiskt ökat avsevärt i vårt land under de senaste decennierna, vi må sedan se detta som något positivt eller som ett tecken på moraliskt förfall.

Om vi ser till det yttre sexuella beteendet och till de tabugränser gentemot detta som existerar nu i jämförelse med det för några decennier sedan, råder det knappast någon tvekan om att mycket mera är tillåtet nu än då, vilket även är väl dokumenterat i ett antal undersökningar (4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 15, 16). Utmärkande för dessa svenska, sociologiska undersökningar är att de med få undantag laborerar med ett ganska snävt sexualitetsbegrepp, som i princip innefattar endast hetero-

Senare års vetenskapsteoretiska debatt har visat att det finns all anledning att strikt skilja på yttre beteende och inre upplevelse.

sexuellt samlag och "petting", samt att de i huvudsak belyser yttre sexuellt beteende och endast mycket indirekt sexuella upplevelser, t ex genom att se samlag som leder till orgasm som ett tecken på större sexuell tillfredsställelse än samlag utan orgasm.

Sexualiteten som ett vidgat begrepp

Mot detta snäva sexualitetsbegrepp tillämpat på yttre sexuellt beteende kan man ställa ett utvidgat begrepp, tillämpligt snarare på sexuella upplevelser. Det finns nämligen mycket starka skäl att utvidga sexualitetsbegreppet till att omfatta ett stort antal s k partialdrifter (orala, anala, falliska, genitila, exhibitionistiska, voyeuristiska, sadistiska, masochistiska osv), vilka tillsammans kan sägas ha en fundamental betydelse inte bara för det som vi vanligtvis menar med sexuellt beteende och sexuella upplevelser utan för praktiskt taget alla mänskliga upplevelser (1, 2). Man kan även uttrycka detta så att det knappast finns någon mänsklig aktivitet som inte medvetet eller oftare omedvetet har en sexuell innebörd på det symboliska planet, något som ingalunda är betydelselöst. Dessutom finns det, som senare års vetenskapsteoretiska debatt visat, all anledning att strikt skilja på yttre beteende och inre upplevelser (3, 11). Man kan illustrera detta med hjälp av begreppet pseudosexualitet.

Pseudosexualitet

Freud påstår att alla neurotiker har sexuella stör-

Det finns inga fullständigt normala människor i betydelsen helt fria från neurotiska störningar. Därför är ett helt tillfredsställande sexualliv något som knappast existerar.

ningar (2). Men hur skall vi då förklara att många människor säger sig ha ett "normalt" sexualliv, trots att de samtidigt uppenbart är neurotiska, och hur skall vi förklara att "normal" sexualitet hos s k normala människor faktiskt brukar bli betydligt mer tillfredsställande efter en genomförd psykoanalys? Psykoanalytiskt förklarar man det så att det egentligen inte finns några fullständigt normala människor i meningen helt fria från neurotiska störningar, och därför är ett helt tillfredsställande sexualliv något som knappast existerar, utan något som vi alla endast kan närma oss asymptotiskt.

Det är i detta sammanhang som begreppet pseudosexualitet är nödvändigt för att förstå skillnaden mellan sexuellt beteende och sexuella upplevelser. Det går mycket väl att t ex genomföra ett heterosexuellt samlag med orgasm både för mannen och kvinnan, utan att detta kan betraktas som sexuellt tillfredsställande. Så förhåller det sig nämligen om man för att genomföra samlaget är tvungen att tillgripa vissa knep, som stänger ute upplevelsen av den aktuella situationen och det aktuella objektet, t ex genom att fantisera om någon eller något annat. I yttre mening kan då en orgasm infinna sig, men ur upplevelsesynpunkt måste en sådan orgasm betraktas som pseudosexualitet. De flesta av oss lär sig hur man i yttre mening skall genomföra ett samlag, men detta kan mycket väl genomföras så att säga som en imitation av det vi lärt oss om hur man brukar göra. En sådan imitation är faktiskt något helt annat än den "äkt" sexualiteten, då ett samlag blir en inifrån kommande handling, där människan är helt och hållet med, såväl kroppsligt som själsligt. Det är på grund av att pseudosexualitet är ett så vanligt fenomen, som man ofta under en psykoanalys kan se att det yttre sexuella beteendet under en period snarast försämras för att först därefter återkomma med en helt annan innebörd än det tidigare hade. Efter det att pseudosexualiteten avslöjats som sådan faller den sönder och ersätts ofta först senare av sexuella upplevelser som till skillnad från de tidigare engagerar hela människan, såväl psykiskt som fysiskt.

Ett samlag — i yttre mening — kan mycket väl genomföras som en imitation av det vi lärt oss om hur man brukar göra. En sådan handling är något helt annat än den "äka" sexualiteten, då ett samlag är en inifrån kommande handling, där människan helt och hållet är med, såväl kroppsligt som själsligt.

En handling som genomsyrar vår tillvaro

Denna skillnad mellan yttre sexuellt beteende, mätt och iakttaget med hjälp av naturvetenskapliga metoder och inre sexuella upplevelser, vilka endast kan studeras med humanvetenskapliga metoder genom introspektion eller genom att tala med den som haft upplevelserna, medför ett antal viktiga konsekvenser. Sexualitet är primärt upplevelser och handlingar som genomsyrar hela vår tillvaro, ofta utan att vi själva vet om det. Senare skall det psykoanalytiska sexualbegreppet beröras något närmare, men redan här kan sägas att detta utvidgade sexualitetsbegrepp är helt nödvändigt för förståelsen inte bara av människors sexuella upplevelser utan av mänskliga upplevelser över huvud taget. Det är därför märkligt, att denna syn på sexualiteten är nästan obekant inte bara för den svenska allmänheten utan även inom många fackkretsar. En sådan okunnighet kan faktiskt medföra och medför också ett antal allvarliga konsekvenser i vårt sätt att handskas inte bara med vårt eget sexualliv och med människor som söker professionell hjälp för sexuella svårigheter, utan även i vårt sätt att bemöta och "hjälpa" människor med vitt skilda problem. Dessa kan beskrivas som psykologiska problem, yttra sig i det som vi brukar kalla psykosomatiska problem eller presenteras som rent somatiska symptom, där de psykologiska aspekterna och därmed sexualiteten är det helt dominerande.

Sexualitet är primärt upplevelser och handlingar som genomsyrar hela vår tillvaro, ofta utan att vi själva vet om det.

Kroppsliga orsaker till de vanligaste sexuella svårigheterna — impotens, frigiditet, för tidig utlösning — är mycket sällsynta.

Inga problem är "rent" sexuella

Låt oss emellertid börja med de rent sexuella problemen som både upplevs och beskrivs som sådana. Man kan både genom litteraturen och genom egen erfarenhet av människor som söker hjälp för sexuella problem konstatera, att kroppsliga orsaker till de vanligaste sexuella svårigheterna, nämligen impotens, för tidig utlösning och frigiditet, är ytterligt sällsynta. Icke desto mindre förväntar sig en majoritet av människor med sådana problem, speciellt om de är något äldre, kroppslig hjälp i form av tabletter, sprutor eller liknande. Men ännu märkligare är att det ofta är denna "hjälp" de faktiskt får, trots att det knappast kan råda något tvivel om att effekten på sin höjd kan vara en suggestionseffekt mera beroende på hur läkarens, sjuksköterskans eller kuratorns person upplevs än på eventuella farmakologiska effekter.

Psykoterapi — enda adekvata behandlingsmetoden

Att det trots detta fortfarande förekommer att sexuella svårigheter behandlas med psykofarmaka och liknande torde sammanhånga med att psykoterapi, som i nästan samtliga fall är den enda adekvata behandlingsmetoden, är så mycket svårare och mera tidsödande än andra metoder. Dessutom kan det naturligtvis sammanhånga med att redan vägran att tillgodose en patients önskan att se sitt sexuella problem som något kroppsligt och kravet att det istället bör ses som något psykologiskt, som något som hon eller han själva har ansvar för och

En majoritet människor med sådana problem förväntar sig ändå kroppslig hjälp i form av tabletter, sprutor, e d. Det märkligaste är att det ofta är denna "hjälp" de faktiskt får.

.....
För inte så få människor är sexualiteten så laddad att de inte längre är intresserade av någon hjälp om inte deras problem beskrivs som rent kroppsligt.
.....

kan ha inflytande över, ofta leder till en negativ reaktion gentemot läkaren eller rådgivaren. För inte så få människor är sexualiteten faktiskt så laddad, att de inte längre är intresserade av någon hjälp, om deras problem inte beskrivs som rent kroppsliga, alltså som liggande helt utanför deras upplevelser i övrigt. Men även i dessa fall anser jag det vara ett konstfel att ge denna kroppsliga hjälp, tex i form av att ge mediciner, eftersom faktiskt all "vetenskap och beprövad erfarenhet" ger vid handen att sexuella problem i de allra flesta fall är liktydiga med psykologiska problem.

Sexualitetsbegreppet i psykoanalysen

Innan vi övergår till sexualitetens betydelse för psykologiska problem i största allmänhet är det nödvändigt att införa det utvidgade sexualitetsbegrepp man använder inom psykoanalysen. Som redan nämnts berör detta den upplevda sexualiteten snarare än det yttre sexuella beteendet. Det är viktigt att göra denna distinktion, eftersom man annars lätt hamnar i ofructbara kontroverser om olika vetenskapliga teorier, som försöker förklara den mänskliga sexualiteten. Ett exempel på en sådan kontrovers är den som förts mellan företrädare för *Masters & Johnsons* forskning (13, 14) och den psykoanalytiska skolan. Inom psykoanalysen talar man om vaginalorgasm som något att föredra framför klitorisorgasm, men Masters och

.....
Masters & Johnsons forskning är fysiologisk och beskriver enbart det yttre, kroppsliga, skeendet. Psykoanalysen däremot beskriver de sexuella upplevelserna. I dessa ingår upplevelsen av vaginal orgasm som en viktig upplevelse hos kvinnan.
.....

Johnson har visat att all kvinnlig orgasm utlöses via klitoris. Detta är emellertid endast en skenbar motsägelse. Masters och Johnsons forskning är fysiologisk och visar endast det yttre, kroppsliga skeendet. Psykoanalysen beskriver däremot de sexuella upplevelserna och i dessa ingår faktiskt upplevelsen av vaginal orgasm som en viktig upplevelse hos kvinnan och som subjektivt mycket klart kan särskiljas från andra sexuella upplevelser. Utrymmet medger inte att vi går närmare in på dessa frågeställningar, vilka egentligen endast berörts för att peka på det psykoanalytiska sexualitetsbegreppets särart. Det infördes av Freud, och vi skall nu något närmare gå in på dess innebörd.

Freuds definition

Freud utgår från två 1800-talsuppfattningar, om hur man bör definiera sexualitet. Den ena är att man i varje fall med normal sexualitet endast bör mena det heterosexuella samlaget mellan vuxna människor, vilket sågs som oupplösligt förenat med samlagets barnalstrande funktion. Detta var 1800-talets så att säga officiella definition. Freud utgår emellertid även från en mer populär om än inte som vetenskaplig hävdad definition, nämligen att vi med sexuellt menar allt som är oanständigt, allt som man inte talar om. Freud försökte visa att den första definitionen definitivt är för snäv, och att den andra, även om den inte är generellt giltig, pekar fram mot en nödvändig utvidgning av sexualitetsbegreppet. Han lyfter därvid fram ett antal företeelser och fenomen i dagsljuset, vilka vi alla är överens om att kalla sexuella, men vilka vi dock ogärna vill inordna under ett allmänt sexualitetsbegrepp, och vilka vi framför allt inte vill erkänna som naturligt förekommande fenomen och impulser hos alla. Det han pekar på är de s k perversionerna eller sexuella avvikelserna samt dessutom vissa kulturellt accepterade beteenden, vilka definitivt inte är nödvändiga för barnalstring eller för genomförandet av ett heterosexuellt samlag, men vilka icke desto mindre av oss alla uppfattas som uttryck för sexuella drifter. Låt oss börja med dessa senare fenomen, vilka dessutom i sina renodlade former har en direkt anknytning till perversionerna.

Freud visade att hela den upplevda kroppen kan få en sexuell innebörd och att vi alla har ett flertal s k erotogena zoner.

Hela den upplevda kroppen kan få en sexuell innebörd

Att sexuella känslor definitivt inte kan inskränkas till könsorganen vid deras förening i ett heterosexuellt samlag framstår redan om vi reflekterar över onani. Vi är alla överens om att onani är en sexuell handling, men härvid rör det sig om en människas förhållande till sig själv eller, som Freud uttrycker det, om autoerotik, inte om heterosexualitet. Att kyssas tolkar vi även alla som en sexuell handling, men då måste uppenbarligen även munnen inräknas bland sexualorganen. Att smekas, inte endast genitalt utan även på nästan vilken annan del av huden som helst betraktar vi även som något sexuellt, i varje fall när det sker som ett förspel till ett samlag, men då måste även hela huden inräknas bland sexualorganen. Freud visade på detta sätt att hela den upplevda kroppen kan få en sexuell innebörd och att vi alla har ett flertal s k erotogena zoner, av vilka de som brukar ge de mest intensiva lustupplevelserna är genitalorganen, analöppningen och munnen.

Perversionerna

Om vi går vidare bland dessa fenomen, kommer vi än närmare perversionerna. Att vinna njutning genom att tillfoga eller tillfogas smärta ser vi alla som något sexuellt, om det uttryckes i form av ett kärleksbett under ett samlag. Men detta har naturligtvis en direkt motsvarighet i den sadistiska respektive den masochistiska perversionen där den enda egentliga skillnaden är, att man vid dessa perversioner måste tillfoga eller tillfogas smärta för att få utlösning. Det är alltså inte nog med att vi måste utvidga sexualiteten till att kunna gälla alla kroppens organ. Vi måste dessutom inräkna sadism och masochism som klara uttryck för sexualitet.

Och fetischisten som endast kan få utlösning genom ett förhållande till ett dött föremål, t ex

en sko, måste hans sexuella yttringar också inräknas i det "normala" sexualitetsbegreppet? Ja, även här kan vi hitta "normala" motsvarigheter, som vi utan tvekan anser har med sexuella önskingar att göra. Tänk t ex på den förälskade ynglingen, vars tillbedda glömt sitt skärp hos honom och som i hennes frånvaro kan ägna skärpet samma tillbedjan som han annars ägnat henne! Även detta skulle vi kalla i varje fall kärlek, och en kärlek vars yttersta mål ändå är ett heterosexuellt samlag.

På liknande sätt visar Freud hur alla perversjoner måste inräknas i sexualitetsbegreppet och har sina "normala" motsvarigheter. Ytterligare tyngd åt ett sådant påstående kan hämtas ur det faktum att varje neurotiskt symptom vid psykoanalys kan visas ha en sexuell innebörd på det sättet att det utgör ett symboliskt uttryck för en kompromissbildning mellan en omedveten förbjuden sexuell och/eller aggressiv impuls och försvaret mot denna. Freud uttryckte detta så att neuroserna utgör perversionernas spegelbilder. Neurotikern uttrycker symboliskt det som den perverse utför i handling. Om vi till detta fogar att alla människor kan visas vara mer eller mindre neurotiska, framstår än klarare det orimliga i att inskränka sexualitetsbegreppet till att endast gälla det heterosexuella samlaget.

Vår frigjordhet är en myt

Om man använder ett sådant utvecklat sexualitetsbegrepp och även noga skiljer mellan yttre sexuellt beteende och inre sexuella upplevelser, skulle man enligt författarens mening kunna säga att en av de mest utbredda myterna i vår tids Sverige är att vi skulle vara mycket mera sexuellt fri-

Alla perversioner måste räknas in i sexualitetsbegreppet och har sina "normala" motsvarigheter. Precis som varje neurotiskt symptom kan ha en sexuell innebörd. Freud uttryckte det så att neuroserna utgör perversionernas spegelbild.

gjorda än under andra tider eller i andra länder. Det är visserligen sant att vi under det senaste decenniet börjat inte bara bete oss friare sexuellt utan även börjat tala öppnare om en del sexuella frågor. Vi har även vant oss vid en "hårdare" pornografi och vid existensen av ett ökande antal legitima sexklubbar, men jag skulle bestämt vilja påstå att dessa fenomen endast bör ses som ytfenomen. De har ingalunda i grunden ändrat vår inställning till sexualiteten och kommer enligt min uppfattning knappast att göra det på längre sikt heller. Risken torde snarast vara att de tillsammans med den alltmer på ytlig sexualitet inriktade reklamen leder till en t o m ökad för-ljugenhet i jämförelse med den viktorianska dubbelmoral vi gärna berömmar oss av att ha över-vunnit.

En indoktrinering

Den tyske sociologen och filosofen *Marcuse* (12), hävdar att vi snarare utsatts för en indoktrinering på det sexuella området, något som han kallar repressiv desublimering, och att denna på det ideologiska planet tar sig uttryck i en fundamental brist på förståelse av sexualitetens innebörd och betydelse för människan och detta trots de ingående diskussioner och klagöranden Freud gjort för över ett halvsekel sedan (1).

Han menar att det västerländska samhället kommit att bli allt mer tillåtande gentemot olika former av sexuellt beteende, men att detta, långt ifrån att leda till en allmän frigörelse för individen, i stället lett till ett ökat och mera subtilt förtryck. Detta kallar *Marcuse* repressiv tolerans. Genom att sexualiteten framför allt i reklamen alltmer utnyttjas för syften (att sälja varor) och i sammanhang som egentligen inte har något med sexualitet att göra, har den alltmer isolerats från det samband den har med övriga mänskliga upplevelser och aktiviteter. De sexuella stimuli som reklamen, och ingalunda huvudsakligen den pornografiska reklamen, numera nästan dränker oss i får oss alla att mer eller mindre förknippa sexualitet med helt andra förhållanden än dem där den hör hemma, det vill säga i relationerna mellan mig själv och dem jag tycker om och som tycker

om mig. Den sexualitet vi bombarderas med har blivit allt mer ytlig och mekanisk men även allt mer raffinerad och förförisk, och vi vet att vi alla omedvetet i högsta grad påverkas av den.

Reklamen utnyttjar sexuell osäkerhet

Som bekant utnyttjar vår reklam en hel mängd olika metoder för att påverka oss, men det torde knappast vara någon överdrift att påstå att våd-jan till sexuella känslor, framför allt sexuella osäkerhetskänslor, utgör ett mycket dominerande inslag. De bilder vi matas med ställer vanligen i ut-sikt existensen av en totalt problemfri sexualitet, något som svarar mot de sexuella omnipotensfantasier, som de flesta av oss har. Sådana fantasier har mycket lite att göra med människans verkliga sexuella upplevelser, och de får snarast dessa att framstå som impotenta vid en jämförelse, och detta trots att de alltid utgör ett försvar mot just impotenskänslor.

Om vi ser på samhällets liberalisering i förhållande till individens sexualitet på det här sättet, blir det alltmer tveksamt om den är så stor som den ser ut på ytan, ja, det blir till och med tveksamt om den bör kallas för en liberalisering. Att sexualitet i den bemärkelse som här diskuterats är oerhört viktig för praktiskt taget alla mänskliga aktiviteter behöver knappast påpekas fler gånger. Det vi i vår tid däremot tycks ha lätt att glömma är snarare att sexualitet är något ömtåligt och för de flesta av oss även något ganska svårt.

LITTERATUR

1. *Freud, Sigmund*: Sexualteori, Aldus/Bonnier, Stockholm, 1965.
2. *Freud, Sigmund*: Orientering i psykoanalys, Natur och Kultur, Stockholm, 1973.
3. *Habermas, Jürgen*: Erkenntnis und Interesse, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1968.
4. *Israel, Joachim* (red.): Sexologi, Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1970.
5. *Israel, J. & Johansson, S.*: Ålder vid första coitus bland värnpliktiga, Sociologisk forskning. 1965: 2, 30—38.

6. *Israel, Gustavsson, Eliasson, Lindberg*: Sexuelle Verhaltensformen der Schwedischen Grosstadt Jugend, I Modellfall Scandinavien, Rowohlt Wachenbuch Verlag, Hamburg, 1970 s. 137—183.
7. *Jonsson, G.*: Sexualvanor hos svensk ungdom. Bil. till ungdomsvårdskommitténs slutbetänkande: Ungdom möter samhället. SOU 1951: 41.
8. *Karlsson, G.*: Sexuella vanor och attityder bland folkhögskoleelever. I Sociologisk forskning. 1964: I, 55.
9. *Karlsson, G.*: Sexuella vanor och attityder bland folkhögskoleelever. II. Sociologisk forskning, 1964: I, 113.
10. *Karlsson, G.*: Sexualundersökning bland folkhögskoleelever — en replikation. Sociologisk forskning. 1965: 2, 169.
11. *Lesche, Carl*: A metascientific study of psychosomatic theories and their application in medicine, Munksgaard, Köpenhamn, 1962.
12. *Marcuse, Herbert*: Eros och civilisation, Arcana förlag, Halmstad, 1968.
13. *Masters W. & Johnson, V.*: Human Sexual Response, J.&A. Churchill Ltd, London, 1966.
14. *Masters W. & Johnson, V.*: Sexual Behaviour, J.&A. Churchill Ltd, London.
15. SOU 1969: 2: Om sexuallivet i Sverige.
16. *Zetterberg, H. L.*: Sex i Sverige, Stockholm, 1969.

Socialmedicinsk tidskrift 1975

Följande temanummer planeras för närvarande:

Arbete och olycksfall — ett temanummer med Leif Svanström som gästredaktör (mars-numret)

Aktuell trafikmedicin — ett temanummer med Jan Thorson som gästredaktör (april-numret)

Fritidsverksamhet från sociala och socialmedicinska utgångspunkter

Psykologens roll i vårdarbetet — ett temanummer för att belysa hur psykologerna kan utnyttjas på olika vårdområden. Vilken nytta kan man ha av deras utbildning? Vilka funktioner kan de anförtros? Hur kan man vidareutveckla deras möjligheter?

Försöksverksamhet i psykiatrisk vård — ett temanummer med konkreta exempel på olika nya arbetsformer på det psykiatriska området, främst i öppen och decentraliserad vård.

Demokrati för vårdtagare — kliché eller verklighetsmål? — ett temanummer baserat på ett heldagssymposium.

Sjukdomsbegreppet — behövs det? — ett temanummer i anslutning till ett symposium vid medicinska riksstämman 1974.

Därutöver räknar vi med ytterligare temanummer kring

- arbetsvårdens aktuella läge
- narkomanvårdsproblematik
- psykogeriatrisk

Tidskriften utkommer med 10 nummer per år.

Prenumerationspris kr 45: — för helår.

Socialmedicinsk tidskrift, Fack, 104 01 Stockholm 60
Tel. 08/87 34 91, 83 20 83

Postgiro 1179-1